

Бяадл-джиргъллэ школмудин залгълдаг батруллгъна болн орн-нутгт эрдм-сур гъулин системиг цааранднь делгрүл гънэ тускар

КПСС-н ЦК-н болн СССР-н Министрмүдин Советин тезисмүд

1. Советск орн-нутг күчтэ ик өөдмин цагт баанэ. Государствин экономик берк түргэр делгрдж йовна, наук болн культур соньсгдад угагъар цецгдлж йовна, күч-көлсчирин бяадл-джиргъл даньгин өөдлэд йовна. Бяадл-джиргълин йоста гидг эзнэ болн тууджин үүдэгчнь болгч советск олт-амтн, эдлахун болн культурн тосхлтин цуг халхсар, терүнэ оста гидг омгнь болгч, цуг түв деер төвкнүн бяалгънэ болн социализмин олт сай иньгүдин зүрkd байрлулдж ханьгъагч, кōдлмшч классин шатнриг сүрдэдж урудулгч агъу ик диилврмүд бэрцхэв.

Коммунистическ партин болн Советск государствин дотр-дундин болн газадин күнъкл политикин ашд советск олт-амтн алдр ик диилврмүд бэрцхэв. КПСС-н тууджлгч XX-ч хургин хōн давсн джилмүдин эргцд советск обществ социализмэс коммунизмүр дүсэд орлгъна хаалгъар уралан шин ик ишкдл кев. Коммунистическ тосхлтин йовудиг агъу икар түргдүллгънэ, орн-нутгин культурн бяадл-джиргълд, эдлахун болн культурн үүлдврт күч-көлсчирин седвэр өргэр делгрүллгънэ джилмүд эн баасмн. Парть, алдр ленинск герасиг даньгин күцэлгъэрн өргн олт-амтиг бийинь эргнд хамцулв.

Советск орн-нутг агъу ик шин төрмүд күцэхин өмн баанэ. КПСС-н XXI-ч хург олт-амтнэ эдлахун делгрлтин 1959-1965 джилмүдин зуран контролн то күүндж батлхмн. Долан джилэ зура коммунистическ тосхлтин алдр программнь болхмн, терүг күцэлгън Советск орн-нутгиг улм ик күчтэ, улм ик байн болгъхмн, төвкнүн дөрлдэнд социалистическ систем, капиталистическ системиг диилхд гатлгън ик чинр зүүхмн. Темдглзура күцэгдхд советск олт-амтн күцц иткдженэ.

2. Делдлгънэ зура күцэлгънэ гатлгън нилчнь советск улсд баанэ. Советск улс ухан-седклан коммунизмд өглгън, кōдлхд ухан-седклан тавлгън. Коммунистическ партин алдр темдглгъсиг күцэдж чадх аргъ-эв — мана диилврмүдин улнь болджана. Советск орн-нутгт олт-амтнэ билгин булг шавхгдшго. Коммунизмин кесг олт сай шин тосхачнр советск обществин серлтэ болн шунмгъа кōдлэчирин зерглэнд орцхаджана. Багъ үйрт

Школ болн коммунизм тосхлгън

3. Обществиг коммунистическ кевэр хуврүллгън шин күүнд сургъмдж өглгънлэ салшго залгълдата, тер сургъмдж өглгънд элвг цецн ухан, арүн цевр седкл, эрүл бат цогц эвтэ саянар ирлцдж ниилх зөвтэ. Мухлалгъна стройин үлдл — онц эврэн эзлгънэ, күүнэ күч-көлсэр баахар седцхэдг, механик, онцдан баахдан дурта тедү мет дуту-дунас коммунистическ маньгъдурк күн сул болх зөвтэ.

Хуучн обществин дутугъин негий — физическ болн ухан-седклин күч-көлсн хоорнд кōдэ баасмн. Производстин средствиг онц эзлгън обществ, хоорндан өшргч антагонистическ классмудар хувагдлгън гарснала хамдан ухан-седклин күч-көлсн, физическ күч-көлснэс салсми. Капитализмин сөрүд икдлгън ухан-седклин болн физическ күч-көлсн хоорндк сөрүдиг улм икар гүүдүлсми. Нег халхднь, түшмхэдг, күнд физическ күч-көлсн, наадк халхднь — заянц ухалх залх, наукиг, литературиг, искусствиг делгрүлх цон улс эрк биш баах зөвтэ гисн баячудин худлиг марксистск ном илджж уга кесми. Мухлалгъна цевас мōлтрсн күч-көлсчир, оньг-зүсэр

сургъмдж өглгън болн теднд сургъуль дасхлгън эдл-ахун, наукин болн культурин цуг халхсар өөдэн медрлтэ кадр белдлгън Коммунистическ партин болн Советск государствин онц килмджд оньдин баах зөвтэ гидж В. И. Ленин сургъла.

Сургъульта, культурн кесг сай гражданмуд, социалистическ тосхлтин шунмгъа орлчачнр советск школ белднэ. Газрин искусствени дахуль, атомн электростанцс, атомн ледокол, хурдар нислг реактивн пассажирск самолете кедж гаргъсн научн-техническ тууджлгч диилврмүд бэрцхэсн номт улсин, инженермүдин, конструктормудин гатлгън сян кадрмуд советск школ сургъдж гаргъла. Болв, советск улс бэрсн күцлтарн бийсэн саатулшго. Бяадл-джиргъл школин өмн шин төрмүд тавдженэ. Мана дундин болн ах школмуд коммунистическ тосхлтин некрмүдэс хоцрдж йовчхана, теднд ик дуту-дундс бааххэнэ. Тер дуту-дундсин хамгин эркн голнь — сургъуль сурлгън бяадл-джиргълэс темдгтэгъэр заагрлгън болджана. Коммунистическ тосхлтин өдгэ цагин девснэгд эрдм-сургулин системин ним дуту-дундиг нег үлү тедж болшго.

«Көвүн болгън, күүкн болгън школд сургъуль сурхларн күүнд, олтд туста зōор кедж гаргъхин эркд бийсэн кōдлмшт белдхэн медцхэх зөвтэ. Кенъ болв чигн, терүнэ эк-эцкнь ямаран бяадлд бяадг болв чигн, ганцхн хаалгъ — сургъульд одх сургъуля сурчкад — кōдлх хаалгъ баанэ» — гидж Н. С. Хрущев комсомолин XIII хург деер келлэ.

Советск дундин болн ах школмуд советск олт-амтнэ делдгч цуг үүлдврт улм шунмгъа нилчэн күргдг болдгар эрдм-сургульд оньгдаруллгъ оруул кергтэ. Тийм оньгдаруллгъна хаалгъ «школмуд бяадл-джиргъллэ залгълда батруллгъна тускар болн орн-нутгт эрдм сургъулин системиг цаарандан делгрүллгънэ тускар» КПСС-н Централн Комитетин Негдгч селгэтр үр Н. С. Хрущевин бичсн бичгт темдглгдсми. Тер бичгт келгдсн селвүдиг КПСС-н ЦК-н Президиумд таасгдад, школмуд оньгдаруллгъна төрмүдиг советск олт икар таасдж хагългдх цагнь болчксн төрмүд гидж тоолджана. Дорас өсдж йовх үйрт коммунистическ сургъмдж өглгънэ, экономикин; наукин болн культурин цуг халхсар кадр белдлгънэ кергиг улм өөдэн өргхин эркд тер селвгүд тавгдсми.

хувагддо келн-амтнэ болн нань чигн өвэрц халал уга, мухлачнрас дорар биш, деерар государств залджацхачиг, эдл-ахуг, наукиг, литературиг, искусствиг үзгдэд, соньсгдад уга түргэр делгрүлджэхиг Советск Союзин дамшлт, Китдин олт-амтнэ болн наадк социалистическ орн-нутгудин олт-амтнэ дамшлт иткмджтэгъэр үзүлв.

4. Ухан-седклин күч-көлсн, физическ күч-көлснэс саллгън; ухан-седклин үүлдвриг нойлгч класс ганцарн эзлгън күүн-амтн делгү медрлтэ болхднь агъу ик харшлтан күргсми. Культур, кесг зун джилн эргцд эньгин олт сай улсд хаалгъата баах идэн мет баасмн. Кесг зун джилмүдин эргцд күч-көлсч олт-амтн күрч чадш угагъар, мухлачнрин сә хә-адгэр хуучн обществ школмуд бүрдэдг баасмн. Физическ болн ухан-седклин күч-көлсн хоорндк өвэрцс дүсэд уга кегддж йовх, ухан-седклин болн физическ күч-көлсн ниилдж негддж йовх социалистическ обществд күч-көлсч өргн олт-амтнэ производственн баатхэ, ухан-седклин үүлдвр цуг халхарн агъу ик түргэр делгрдж йовна. Олт-амтнэ сә хәадгэр, күч-көлсчирт медрл өдгэр цуг олт-амтнэ

билг делгрхнь нōкд болдгар социалистическ государств эврәннь школан бүрдэнэ. Советск школ, өсдж йовх үйрт хамгин прогрессивн идейин, коммунизмин идейин ухани үндстэ сургъмдж өгнэ, делкэг йоста научн кевэр медрлгънэ улнь болгч материалистическ ухан-седклин халлэц багъчудт орулна. Обществин материалн болн ухан-седклин зōорин делгрлтд, онц улс делгү медрл авхд социализм энъ-зах уга у-агъу секв. Нарт делкән культуриин цуг күцлтс социализмин цагт олт-амтнэ зōорин болна.

5. Социалистическ строй батрсна ашд күч-көлсн капитализмин цагт күчр-күнд болдгасн, манд күн болгъна гражданск даалгъврин арүн кергт хуврэгдв. Социализмин цагт «күн болгънас чадмгарнь, күн болгънд күч-көлсэрнь» гидг принцип күцэгддженъ медгддг биший. Болв, эн принцип оньдин биш. Коммунистическ обществд «күн болгънас чадмгарнь, күн болгънд кергллгъэрнь» гидг талдан принцип эркнь болхмн. Энүг, коммунизмин цагт залхурад байр-джиргъл кегъад кōдлмш кел уга бяалгън гидж санхмн биш. Коммунистическ маньгъдурт соньнсаяхн, үүлдгч, күч-көлснэ, культурн бяадл-джиргъл токтагдхмн. Күч-көлсн күүнэ амн джиргълин эркн гол кергллгънь болхмн. Терүнларн хамдан наук, литератур, күгджм, зурлгъ, спорт болн бийдэн таасгдсн нань чигн керг дасхднь күүнд улм ик цаг учрхмн. Коммунистическ обществд «производительн күчн-чидлин делгрлт берк гидгэр хурдар уралан йовхмн, тер цагт цугтаннь төлэд зōор гаргъх болв чигн, цугтаннь сул цагнь икдхмн» — гидж Маркс бичсми.

Марксин эн алдр произведень күцэгддженэ. Советск обществин производительн күчн-чидл кōдлмшин цагиг ахрдудж, сул цагиг икдүллгън эндрк төр болдж өсв. СССР-д долан часин кōдлмшин өдрүр дүсэд оргддж йовна, промышленностин зарм халхсар болхла, зургъан часин өдрүр оргддж йовна. Советск Союзин производительн күчн цаарандан өслгъ болн общественин зōорин икдлгъ дахдж кōдлэчирин сул цагнь улм икар өсхмн. Эннь тегад советск күн болгън эврәннь күч-көлснлэ зерглүлдж сургъуль даслгъ, эврәннь медрл өргдүлх, коммунизмд бидн өөрдх дутман улм хурдар өсэд йовдг ухан-седклиннь некрмүдиг ханьгъах аргъта боллгън болджана.

Коммунизм гисн капитализмд-дорхнь күч-көлснэ производительностьнь улм өөдэн гисн ленинск положенас иштэгъэр промышленностьд болв чигн, селанэ эдл-ахуд болв чигн күч-көлсчнр хамгин ик гаргъцта эв-аргъиг, наукин болн техникин шин күцлтиг орлцулх зөвтэ. Производствд механизацин, автоматизацин болн химизацин делгрлт түргдүллгън, электроникүд счетн-тоолдг устройствс өргэр орлцуллгън, электрификац болн нань чигн өөдэн производительностьтэ эв-аргъ олзллгън күч-көлснэ авг-бэрциг үндсэрнь оньгдарулджана. Кōдлмшчнрин болн колхозникудин күч-көлсн эврәннь үндсэрн инженермүдин, техникүдин, агрономсин болн селанэ эдл-ахун нань чигн специалистнрин күч-көлснд улм-улмарн бōрдэд йовна. Ясрулгдсн станокс, кемджалдг, шүүдж халэгч нарн прибормуд болн аппаратмуд олзлдж чадхиг, нарн техническ то-диг болн чертежмүд медхиг ода кōдлмшчнрас нехк кергтэ. Тийгэд, Советск Союзин технико-экономическ делгрлтин бōрхн болн холдж иргч мана обществин цуг күч-көлсчнрас улм өөдэн некр некрдженэ. Олт-зүсн медрлтэ боллгън теднэ эркн гол кергллгънь болдж гарчана.

Коммунистическ обществд производствиг автоматизацин (Цаарандинь 2-ч халх).

Бäädл-джиргъллä школмудин залгълдаг батруллгъна болн орн-нутгт эрдм-сургъулин системиг цааранднь делгрүллгънä тускар

КПСС-н ЦК-н болн СССР-н Министрмүдин Советин тезисмүд

(Цааранднь).

зировать келгъ дахдж физическ куч-көлсн уга болдж одхмн гидж лавлдж келлгън ик гүн төөрлгън болджана. Иирдән, техничек агъу ик прогресс физическ куч-көлсчиг кемджән угагъар гиингрүлхмн, күүг икар муурадж зовадг кесг профессмүд уурулгд-джана, цаарандан чигн уурулгдхмн. Болв, күүнä делгү тегш медрлин делгрлт цогц-махмуд батрулгч, терүнä амн гол функциг бөдлүлгч физическ, үүлдгч болн байрта бахмджта куч-көлсн угагъар кегд-шго. «Орчлнэгд толгъа болн хойр гар нег цогцд бäädг мет, куч-көлснä процессд толгъан болн гарин куч-көлсн ниилдж негднä» — гидж К. Маркс бичс-мн. Коммунистическ обществ тосхачирин шин үйр олд туста үүлдврт орлцхларн, физическ куч-көлс-нä олт-зүсн янзд чидл күрмгärн орлцх зөвтä.

6. Сургъуль сургългъиг производителън куч-көл-снлä негдүлхн туск ухан-седкл күмн-äмтнä нүүрл-гч уханд кезәнäгъас нааран бäägъä. Социалист-уто-пистир Кампанелл, Фурье, Оуэн, орсин революци-онн алдр демократ Чернышевский, иргч общественн бäädл үзүлхлärн, социализмн цагт сургъуль сур-гългън производителън куч-көлснлä хамцнъгъу зал-гълдата болхмн гидж келцхäсмн. Алдр ухалачнр Маркс, Энгельс, Ленин сургъуль сургългъиг произ-водителън куч-көлснлä негдүлгънä идейиг соци-ализмн болн коммунизмн төлä пролетарск ноол-дана лавта ул деер тавцхäсмн, тер идейиг социали-стическ обществд багъчудт политическ сургъмдж өглгънлä ниилүлдж негдүлцхäсмн. Бичкдүдт сур-гъмдж өглхлärн темдгтä настагъасн авн производ-ителън куч-көлсиг сургъуль сургългънлä болн ги-мнастиклä ниилүлдж негдүлх кертä гидж Маркс бичс-мн. Эн «общественн производств бөдлүлгънä эв-аргън болсн деерән, цуг халхарн медрлтä улс гаргългъна эв-аргън болхмн». «Социалистическ обществд куч-көлсн болн сургъмдж өглгън негдүл-гдх зөвтä, тегäd, тиггäд дорас өсдж йовх үйр на-учн сургъмджин улнь болгч олт-зүсн «техническ сургъуляр теткдхмн», — гидж Энгельс лавлдж ке-лдг билä. Социалистическ обществд бичкдүдт болн көвүд-күүкдт сургъмдж өглгъиг, сургъуль сургъл-гъиг производителън куч-көлснлä негдүлгънäс иш-тägъär кехмн гидж Ленин Октябрьск революц бол-хас урд темдглс-мн.

7. Марксин, Энгельсин, Ленинä научн өмнäснъ үздж келсиг советск школин дамшлт лавлдж медү-лджанä. Дорас өсдж йовх үйр, эврәнн сургъуль сурлгъна, сургъмдж авлгъна болн эрдм даслгъна ишкдл болгъниг, хуучн, мухлачирин общественн өмнäс кедж йовх куч-көлсчирин ноолданла хамцу залгъдж, коммунизм дасх зөвтä гидж комсомолин III-ч хург деер келсн тууджлгч үгдän В. И. Ленин цääлгълä. «Багъчуд школасн гарл уга бäägъ зөв уга эврәнн сургъуль болн эрдм даслгъан көдлмшчн-рин болн крестьянмудин куч-көлснлä ниилүлдж негдүлх зөвтä. Зуг куч-көлснд көдлмшчнрлä болн крестьянмудла хамдан йоста гидг коммунистир болдж чадхмн» — гидж В. И. Ленин заадж келс-мн. Эн положениг тодлдж келхлärн, багъчуд эв-рәнн сургъулян куч-көлснлä, электрификацäс иш-тägъär промышленностиг болн селәнä эдл-ахуг ху-врäхин төлä ноолдгънлä, олт-äмтнä культурин болн эрдм-сургъулин төлä ноолдгънлä залгъх зөвтä гидж Ленин келлä. Сургъуль сургългъиг произ-водителън куч-көлснлä негдүлгънä принцип Комму-нистическ партин эрки ик чинртä документст цääl-ггддж келгдс-мн.

8. СССР-д йоста гидг культурн революц кегдв. Советск школ түүнд галгън ик нилчän күргв, олт-келн-äмтстä мана Тöрскнä цуг олт-äмтнä культур бөдлгънд дөнъ болв. Хаана Арäсäd бääsнлä äдл ард үлдсн. келн-äмтнä «булнъ» гидж ода Советск Союзд уга. Советск орн-нутг цуг олт-äмтн эврәнн тöрскн келär сургъуль дасдг школта, сургъулин болн культурин булг цугтанн төлä секätä, сургъуль уга боллгън уга кегдв, делгү долан жилä сур-гъуль сурлгън кегддж күүцäгдв, дундин болн ах сур-гъуль ик делгрлт авб. Öдгä цагт СССР-д 50 гар сай кун сургъуль сурджахана.

Кемрджән революц болхас урд, 1914 джилд экл-цин болн дундин школд цуг бийнъ 9 сай 650 минъ-гън кун сургъуль сурчасн болхла, 1957 — 1958 сургъулин джилмүдт мана делгү дундин сургъулин

школин сургъульчнрин то 28 сай 700 минъгън кун болджала, медätнрин школд сурчасн улста хамдан болхларн, 30 сай 600 минъгън кун болла. Эн цагин эргцд дундин школмудин ах классмудин сургъуль-чнрин тонъ 40 шаху холван өсв. Зуг ганцхн 1958 джил делгү дундин школмудиг болн селäдин багъ-чудин школмудиг 1 сай 600 минъгън көвүд болн күүкд төгсөцхäv.

Олт-äмтснъ урднъ делгүдän гилтä сургъуль уга бääsн союзн республикар олт-äмтнä эрдм-сургъу-лин күүлтс нег үлү ик. Улгүрнъ, Узбекск ССР-н школмудар ода 1 сай 340 минъгъ гар кун сургъуль сурчана, 1914 джилд болхла, öдгä цагин Узбеки-ана газрт 17 минъгънäс äрвгö үлү сургъульчнр бäälä.

Орн-нутгин ах сургъулин заведеньсär болн тех-никумсар 4 сай гар студентнр сургъуль сурчацха-на, 1913 джилд зуг 182 минъгън кун сургъуль сур-часмн. Цугъар негдäд олт-äмтнәнн тонъ 200 сай шаху болджах, талданар келхд, СССР-лä äдл шаху äмтстä Европин капиталистическ ик орн-нутгуд — Англъ, Франц, Германä Федеративн Республик Италъ мет тиим орн-нутгудинär болхла, СССР-н ах сургъулин заведеньсär 4 холванас үлү студен-тнр бäänä. Мана орн-нутгин олт-äмтнä эдл-ахусд öдгä цагт ах болн дундин шишлнъ сургъульта 7 сай 500 минъгън специалистнр көдлджäцхänä, 1913 джил болхла тиим специалистнр 200 минъгънäс чигн багъ билä.

Наук болн техник делгрүллгъärн Советск Союз цуг нарт делкäd тюрүн өрмснн негднъ гарв, специ-алистнр белдлгънä кемджägъärн болн белдврн чинрärн цуг орн-нутгудиг күүцд гавб. Газрин нег-дгч искусствени советск дасхул газрас хагддж кос-мосин агъугъур гархд, капиталистическ делкän бүйтн ухата болн чик тоолврта кесг улс, советск на-укин болн техникин агъу ик диилврн дөнъ болгч учрумудин тоод, СССР-н дундин болн ах сургъулин ик делгрлтд болн бөдän кемджänd уршг бäänä гил-дцхälä. Капиталистическ школмудар дүнцүлхлä, советск дундин школд математик, физик, химий, биологий даслгнд ямаран ик цаг болн онгь öггд-нä гидж Американск бар ääсмдж бичлä. Залгч ул-снъ, көтлврч ормд Американн Соединенн Штатсиг гаргъхар седж омгшдж бардм кедж зүткджäсн, спе-циалистнрич кадрмуд белдлгъärн США Советск Союзиг күүцх зөвтä гидж ода герчлджäцхänä. Эн күүлтс омгшл уга бäädж болш уга күүлтс болджа-на.

Цуг эврәнн медрлän болн чидлän, эв-аргъан болн билг-эрдмän коммунизмн тосхлтд öгцхädг, айта гидг багъ үйр советск обществд сургългв. Соци-ализм тосхлгъна куч-көлснä фронтсар тюрүн тавн джилмүдин эргцд, Тöрскän харслгъна Алдр дäänd, эмнг болн эмншрсн газр хагълдж эдлгънд, ик электростанц, шахтс, доменн бешмүд келгънд, ма-на орн-нутгин Дорд үзгт болн Ар үзгт, промышленн шин центрмүд тосхлгънд болн эндр öдрин кесг олт-нәнн чигн куч-көлснä гүджрмг- зөрмг көдлмшт со-ветск багъчудин баатр-чирг зөрмг, туурмджта чинрнъ тодрхагъар үзүлгдддж медгв.

9. Коммунистическ обществ тосхлгънд произ-водителън кучн-чидлин прогрессивн делгрлт, социа-листическ общественн отношень шинрүлдж ясул-лгън, советск демократин цаарандк делгрлтс мана багъчудт коммунистическ сургъмдж өглгънä болн сургъуль дасхлгъна шин төрмүд тавдж, тедниг күү-цлттägъär хагълхин төлäd тааста сән таал токта-джана.

Мана школин дуту-дунднъ сургъуль сурлгън бäädл-джиргълäс заагрлгън, школ төгсксн сургъу-льчнриг дамшлтнн көдлмшт муугъар белдлгън бол-джана гидж КПСС-н XX хург деер заагдла. «Бäädл-джиргълä школмудин залгълдаг батрул-

Дундин школин тускар

10. СССР-д öдгä цагт бäägъ олт-äмтнн гегärлтнн систем хөр гар джил хооран тогтла. Гучдгч джил-мүдär, олна эдл-ахун социалистическ реконструк-цин эргцд, школин өмн — номин девскрмүд сäänär медсн, күүц медрлтä улс ах сургъулин заведеньст белдх даалгъвр тавгдсн билä. Тер цагин школ сур-гъульчнриг вуз-д орхднъ кертä олт-зүсн белдврäе

хин төлäd, техникин болн производствн төрмүдär медрлин гол утх öггч шин предметс школмуда-рулдж сургъсн деерән, предприятисар, колхозм-дар, совхозмудар, дамшлтнн участксар болн школ-мудин мастерскойсар сургъульчнриг куч-көлснд дасхдж, куч-көлсн сургъуль хойриг зүүцүлдж нег-дүлджäх кертä. Арвн джилä школ төгскäсн көвүд болн күүкд ах сургъульд ордж чадх дундин сән медрлтä болсн деерән практичек үүлдврт белдвр-тä болдгар дундин школин программд производст-венн шишлндүлгъ орлцулсн онгьдаруллгъ орулх кертä, юнъгад гихлä, сургъулян төгскäсн сургъу-льчнрин ик зунъ эдл-ахун олт-зүсн халхсар көдл-мшт ордж көдлцхäх зөвтä» — гидж КПСС-н ЦК-н XX-ч хургин тоочана докладт келгдс-мн.

Хургин хөөн школиг бäädл-джиргълүр бөрдүлл-гъär невчкн көдлмш кегдс-мн. РСФСР-н, Украинä болн нань чигн союзн республикснн кесг школму-дар сургъуль сурлгъиг производствнн куч-көлснлä негдүлгънä тюрүн хурасн дамшлт лавта олзта бө-лн туста. Улгүрнъ, Ставропольск крайд колхозму-дар сургъульчнрин производственин бригадс бürдä-лгънä айта гидг седвär төрв. Тер бригадс 8—9 клас-смудин сургъульчнрäс бürдäгднä. Тиим бригадс колхозмуд газрин участкс гаргъдж öгнä. Сургъу-льчнр эврәнн аргъ-чидлärн школин куч-көлснä программла ирлцүлдж, селәнä эдл-ахуд олт-зүсн көдлмш келцхänä. Эн көдлмш келгън школин про-граммд харшлтан күргхш. Увлин болн хаврин цагт көдлмш кехин төлäd темдгтä часмуд гаргъднä, зунар болхла сургъульчнр колхозд нургълдж көд-лцхänä. Көвүд болн күүкд көдлмшт сургъмдж ав-цхана, дигтä-дарата бäädг дасцхана, селәнä эдл-ахун нертä урчуд болхд белдцхänä.

Сургъуль сурлгъиг производствла болн куч-көл-снлä негдүлджäх кесг школмудин дамшлтнн гүүнär дасдж медлгън олт-äмтнä эрдм-сургъуль хуврүлл-гънд тусан күргхмн.

Болв ах болн дундин школмудин нургълдж ик-нъкстнъ бäädл амрсар онгьдарсн уга, школмуд бäädл-джиргълä залгълдлгън урдк кевтän ик тату-Тер учр деерäс школмуд бäädл-джиргълä зал-гълдата бäähиг батруллгъна практичек төрмүдин тускар болн орн-нутгт олт-äмтнä эрдм-сургъулин системин цаарандк делгрлтнн тускар төр тавдж күүцднъ хäläдж хагълх кертä гидж партин Цент-ральн Комитет болн СССР-н Министрмүдин Совет тоолджана.

«Мана дорас өсдж йовх үйрнрт школмудар сур-гъмдж өглгънä системиг эрк биш онгьдарулх кел-гтä. Эн кертг хамгин эркин — лозунг өгллгън бол-джана, тегäd тер лозунг школмудт орджах бичг-дүдт цугтанн äрүн кертгн болх, цуг бичгдүд туста куч-көлснд, коммунистическ обществ тосхлгънд орлцхд бийсән белдцхäх зөвтä. Тегäd фабрикт эс гидж колхозд, промышленн предприятид, совхозд, МТС-д, РТС-д эс гидж учрежденьсд юн чигн куч-көлсн обществд туста, äрүн, обществд бäägъад, об-ществд бäähлärн, эн обществ тосхлгънд болн терү-көлсн болх зөвтä. Кун болгън, коммунистическ об-ществд бäähлärн, эн обществ тосхлгънд болн терү-нä цаарандк делгрлтд эврәнн демän күргх зөвтä. Мана дорас өсдж йовх үйрнриг бäädл-джиргълд, ту-ста куч-көлснд белдлгън, социалистическ общественн принципсиг икар күндлг сургъмдж мана багъчудт өглгън — эн төр мана школин эркин чинртä төрнъ болх зөвтä» — гидж школмуд бäädл-джиргълä залгълда батлгъна тускар үр Н.С.Хрушевн бичсн бичгт кел-лгдджәнä.

Наукин ул-үндс сäänär медг, терүнлärн хамдä физическ көдлмшд данъгин көдлдж чадх, обществд туста, обществд кертä зөөр гаргългънд шунмгъ-агъар орлцх сургъмдж багъчудт öгх аргъта олт-зү-сн медрлтä улс белддж гаргъхур советск школ дуу-дгдс-мн.

(Цааранднь 3-ч халж).

Баадл-джиргьлла школмудин залгьлдаг батруллгьна болн

орн-нутгт эрдм-сургуулин системиг цааранднь

делгруллгьна тускар

КПСС-н ЦК-н болн СССР-н Министрмүдин Советин тезисмүд

(Цаарандкнь).

Тегэд шиднь дундин школ төгскен көвүд, күүкд бийдэн тааста ганцхн хаалгьан ах сургуульд, эсклэ адг ядхдан шишлнь дунд сургуульд ордж сурлгьн гад, завод, фабрик, завод, колхоз, совхозд дурго-гар о. көдлнэ, зэрмнь цогцар кедг көдлмшиг бий-эн дорацулджахар санна.

Тер хооридан дунд сургуулин тасрхан уга болдж-ах өргдлтэс көлтэ багьчудин ик зунь, школан тө-гскчкэд, гарцта күч-көлснүр торгдл угагьар ордж ирх болдж гарна. Тер дотр техникин өдллт делгү медрлтэ багьчудар промышленность болн селәнэ эдл-аху теткхиг нектнэ.

Одгэ цагт нег джилд вуз-муд (чирэ далд болн ас-хна цагт сурлгьтагьан хамдан) джил болгьн 450 миньгь шаху күү орулдж авна. 1954—1957 джилмү-дин эргд дундин школ төгскен улсас вуз-мудт болн техникумст 2,5 гар сай күүн эс ордж. Дундин школд даслг программ олна джиргьлэс салнъгьуд болсар кесг күүкд, көвүд көдлгьнэ даслт уга болад, про-изводств медхш, тегэд эн учрар тедниг көдлмшт орулх-ах түрү йовдлмуд харгьна, багьчудин ик зунь та н теднэ эк-эцкнрнь гундлта үлдцхәнэ.

Эн хамг йовдлмуд школин көдлмшиг оньгдару-линнь цугрлт угагьар нектжәнэ.

11. Школ оньгдарулх төриг чикәр хагьлхд эклгч ормснь иим: кемджата насна авн цуг багьчуд олдн туста көдлмшт орлцлгьн болн тедниг номсин эклцт даслгьн, промышленностин болн селәнэ эдл-ахун гарцта күч-көлснлэ негдүллгьн.

Уүнэс гаргьчнь — школд йирин сургуулин, поли-техникин болн профессиональн сургуулин көдлм-шиг болн сургуулиг бичкдүдин, багьчудин амрл-гьна, цогцин нег джисата өслтлэ чикәр ницүлсн дүнбүллт кергтэ.

Тегэд школд номсин девскрмүд даслгьнд сургь-лгьна утхинь, бүрдэлгьинь болн эв-аргьинь заагч, көтлгч эклцнь болдж, коммунизм тосхлгьна дам-шлгьла, производствла, олна джиргьллэ ирлцсн, шахм ницлгьн ирх зөвтэ. Сургуулин түрүн джил-мүдэс эклэд, күүкдин ухан-седклинь хөбөннь олдн туста үүлдлгьнд, көдлмшт орлцхднь белдэд баях кергтэ.

Дорас бсджэх үйин сургууль-сургьмджиг дасл-тин джиргьллэ, чилдэс ирм көдлмшлэ ницсн дев-скр деер сургуульчнрин насна ирлцүлдж кеджэх-ми. Мана багьчуд цугьар 15—16 насна олдн тус-та көдлмшт орлцх кергтэ. Тер учрар дунд сургуу-лиг хоур-таслх кергтэ.

12. Дунд сургуулин негдгч девснъгьн болдж өдгэ цагин долан джилэ школин ормд токтагдджах эрк биш сурх нәәнн джилэ школ и р х з ө в т а. Эрк биш сурх нәәнн джилэ школ, долан джилэ школла дүнбүлхлэ, олд-амтнэ гегәрлтин зөвәр чнртэ шин ишкдл болдж гарх. Нәәнн джилэ школ делгү медрлин ик агьута, олдн туста көдлмш ухан-седкләрн болн делгрлтәрн сәәнәр белдгдсн багь-чуд гаргьджах зөвтэ. Тийм школ коммунизмин сур-гьмджин, күч-көлснэ болн политехникин даслтиг диилвртәгьяр теткдж, долан джилэ школд харгь-джах, сургьлтин күндэс гетлх, күүкдин цогц бат-лгьна сургьмджиг сән оньгтагьяр делгх болн эрдм-урльгин авц өдлүлх. Нәәнн джилэ школин күүкд сургуульчнрт күч-көлснэ белдвр өгсн цагтан күүкд улсин көдлмшин өвәрцинь кирцдях кергтэ.

Сургьлгьн-сургьмджлгьна көдлмшин йовудтан мана школ сургуульчнриг мана олд-амтнэ хамг олдн көдлмшлэ таньдулх, сургуульчнрт бийднь баях кергтэ. Эн авцинь медүлдж, серлтэ-сегәтәгьяр хө-бөннь кех көдлмшин эрдм шүүдж авхднь дөнъ болх даалгьврта.

Нәәнн джилэ школ күцц биш дундин, делгү ме-дрлин, политехникин школ болхмн. Ик биш селән-хөтар I—IV классмудта эклцин школмуд үлдэх кергтэ. Эн школмуд төгскен күүкд өөрхн школин V класс оч орх йоста.

8 джилэ школан төгскчкэд, цуг багьчуд олдн тус-та көдлмшт ордж, предприятиясар, колхозмудар, нань чигн тергүтнәр көдлх зөвтэ. Тийгдж-цуг гра-жданмуд көдлмштән болн медрл авлгьндан нег зөв-тэ, нег джисата болхла, эн тоотас көлтэ, багьчуд бийдән көдлмшч классин болн колхозин крестья-нствин зөрмг авьясмудас иштәгьяр сургьмдж авхд

ик дөнъ болдж ирлцх.

13. Күцц дундин медрл багьчуд сургуулин хойр-дгч девснъд авх. Сургуулиг олдн туста көдлмшлэ ницлүлснэ девскр деер дундин медрлиг төгсклгьн иим дора келгдсн хаалгьсар күцәгдх.

Негдгч, гол хаалгь. Нәәнн джилэ школин хөбн көдлмшт ордж багьчуд урдаснь профессиональн эклцин белдвр авад, дарунь, көдлн баядж, көдлм-шчнрин, эсклэ селәнэ багьчудин школд ордмн. Эн школ сургуульчнртан күцц дундин медрл өгәд, про-фессиональн белдвринь өдлүлхднь дөнъ болх да-алгьврта.

Хойрдгч хаалгьнь — долан джилэ школ дууссн багьчудиг производствин даслтта делгү сургуулин, күч-көлснэ, политехникин, дундин (ФЗУ-н болн селәнэ эдл-ахун даслтта школмудин кирцәтә) школд сурлгьнг темдгджәнэ. Эн школ өөрхн баях промышленн предприятиясар, колхозмудар, совхоз-мудар, ясврин-техникин станцсар, н. ч. тергүтнәр туста көдлмшиг сургуульла ницлүлгдх, сургууль-чнрт күцц дундин медрл болн олд-амтнэ эдл-ахун болн культурин нег халхднь көдлхд профессиона-льн белдвр өгх.

Гурвдгч хаалгьнь — нәәнн классас иштәгьяр көдлджәх техникумсар багьчудин зәрминь сургьх даалгьврта. Энд сургуульчнр күцц дундин сур-гууль, көдлмшчин шишлнь эрдм болн дунд квали-фикацин специальность авна.

14. Көдлмшч болн селәнэ багьчудин школ произ-водствд болн учрежденьст көдлгд көвүд, күүкдт дунд сургуулян төгскх аргь учрана. Тийм школмуд селгәнэ, асхни, сезона (селән газрт) болн чирэ далдин болх зөвтэ. Көдлмшч багьчудт эн школ-мудт ордж, школмуднь чикәр көдлгд, сургьлгьна чнринь лавта өдлүлдж эв-аргьинь хаядж теткх кергтэ. Көдлэ баядж күцәнъгьүтәгьяр сурцах улст көдлмшин хасгдсн өдр эсклэ долан хонгин 2—3 өдрт көдлмшәснь сулхвр өгчәхмн.

Иим школмудин сургуульчнрт ганцхн күцц дунд медрл авлг аргь гаргьх баягьх, деернь про-фессиональн белдврән ясад, гүфнрүлэд баядж аргь өгхмн. Көдлмшч болн селәнэ багьчудин школд сурлг болзгнь—3 джил. Көдлджәх багьчудт дунд медрл авхднь цуг эв-аргьарн тусан күргәд, дун-дин школд экстернәр шууврән өгхднь дөнъ өгәд баях кергтэ.

Багь наста көдлмшч, колхозник ул-син производствин разрядчнь болн бийсинь көдл-мшәр өдлүлхләрн теднэ күцәнъгьүтә сургуулиннь болн олдн, производствин характеристикинь тоод авчәх кергтэ.

Көдлджәх багьчудин зәрмнь долан джилэ сур-гууль уга болсар, көдлмшч болн селәнэ багьчуд-ин школмуд дав деерән гурвдгчәс эклэд цуг классмудта болх зөвтэ. Кемр кергтэ болхла, эн школмудар будучуд сургьдг классмуд бүрдәхмн.

Көдлмшч болн селәнэ багьчудин школ төгскен әмтс дунд медрлин туск атгестат авад, вуз-мудт ордж зөв авхмн.

15. Делгү медрлин, күч-көлснэ, политехникин көдлмш дасхдг (фабрик-заводин болн селәнэ эдл-ахун сургьлтгә) школмуд балгьсар болн селән газрар гурвн джилэ болзгтагьяр бүрдәгднэ. Тед-нәр делгү, политехникин болн профессиональн сургууль хооридан ницнә. Производствин сур-гуульд теорий дамшлт хойрин ирлцән болн дас-лгьн, көдлмш хойрин эргцин селгән шишлнь белдврин профиләс, баярн газрин өвәрцәс иштәгь-яр тогтдмн. Селәнэ школмудар сургуулин джи-лиг селәнэ эдл-ахун көдлмшин сезонас иштәгьяр тогтахмн.

Производствин сургууль болн олдн туста көдл-мш предприятиясин даслгьна болн производствин цехмүдәр, совхоз, колхозмудин сургуульчнрин бригадар, даслт-дамшлтин эдл-акусар, школин болн школмуд хоорндк даслт производствин мас-терскойсар кедджәх зөвтэ.

Күч көлснэ, политехникин дундин школ төгск-джәх улс дунд медрлин атгестат, шүүдж авсн профессорн төгскен квалификациян герчлт бичг (свидетельство) болн вуз-д орх зөв авхмн. Дун-дин школмуд нәәнн джилэ школас, салу чигн, хамдан чигн, бүрдәгдх зөвтэ.

16. Советск Сюзд даслг-сургьмджин учреж-дсн шин тип-школмуд-интернатмуд тогтсн, улм делград йовча. Энд дорас бсижәх үйл даск-лгьна болн коммунизмин сургьмджин тааста эв-аргь тогтсн баянә Дунд сургуулин систем онь-даруллгьчла ирлцдж, школмуд-интернатмуд бая-рн газрин өвәрцтә ницүлгь негдгчәс авн нәән-дгч класс күртл эсклэ негдгчәс авн арвн негдгч класс күртл баях зөвтэ. Эдн нәәнн джилэ болн күч-көлснэ производствин даслтта политехникин дун-дин школин зурасас болн программсас иштәгьяр көдлхмн. Школмуд-интернатмуд даслтиг туста көдлмшлэ йоста чадмгар ницүлнә, улгүр үзүл-джәх даалгьврта.

17. Деер ззагдсн дунд сургуулян хойрдгч дев-снъгин школмудас талзан, күгдкмин, бийгьин урлгь зурлгьна эрмсн халхар балгтә күүкдин төлэ шишлнь школмуд үлдих кергтэ. Эн школ-мудар газгагьас ирсн болн олд-бултә улсин күүк-дин төлэ интернатмуд кергтә саамзнь тогтахмн. Школмуд-интер-атмудар мег, эк эцкнрнь күүк-дин теткүлин гаругьинь даахд орлцүлгьнг диг-лх кергтэ.

Эрдмин халхар хамгин билгтә бичкдүдин болн багьчудин школмуд сургуульчнртан делгү дунд медрл, көдлмшин сургьмдж болн эрдмин нег халхар шишлнь белдвр өгх зөвтэ. Эн школмуд төгскен сургуульчнр дарунь туслэ ах сургуулин заведенәд ордж чадмн.

Школмудт болн олд-амтнэ гегәрлтин мбчмүдт эрдмин цуг олд халхин, эсвин, физикин, биологин болн нань чигн номин билгин көрнь болн билгин эк бәдлүлхд цуг оньган өгхмн. Ах сургуулин заведенәсәр болн школмудар багмуд, студий, шишлнь лекторий бүрдәгдг өргәр делгдж, бички эсвнрин, физикчнрин, химикчнрин, йартмджд, техник дурганрин ик багмуд бүрдәдж, бички билгнриг олдж, тедниг килмджтәгьяр сургьджах кергтэ. Эсвд, химийд, физикд, биологт дурта бо-ли билгтә багьчудин шишлнь школмуд гаргьин төрин тускар сәәнәр ухалхмн. Тийм школмуд бүрдәхлэ, багшнрин хуувин зааврар болн шиш-лнь шуувр өгч чадсн багьчуд тер школмудт ор-хнь келлгьн угагьар медгдджәнэ.

18. Дунд медрлин хойрдгч девснъгин школму-дар делгү сургуулин болн политехникин сургуу-лин кемджәнэ ода баях арвн джилэ школд тогт-сн кемджәнәс өддән гаргьгдх зөвтэ. Шишлнь оньган физикд, эсвд, химийд, зурлгьнд, биологт өгх кергтэ. Орн нутгин цуг школмудар газдин орн улсин кел даслгьн буклдән ясгдх зөвтә: зәрм предметмүдиг газад келәр даслгьна школ-мудин сеть өргдүлхмн.

Школ оньдарулснә ашд сургуульчнрт комму-низмин халәцәр орлннь үзгь бүрдәлгьнд ик чи-нртә гуманитарн сургууль ягьдг болвчн хасгдш-го, эс гидж сулдшго зөвтә.

Сургуульчнрт өгчәх цогцин даслт болн эстети-кин сургьмдж дамбрлдг йовдл гагьлхмн. Оргәр техникин, эрдмин, йартмджд шиндкжлгьнә көдл-шин, физкультуриин, споргин, туризмин (зуульчл-лгьна) халхар багьчудин седвәрин олдн зүсн ян-зинь делгджәхмн.

Школин сургуулин оньдаруллгьн сургьлгьна утхинь чигн, эв-аргьинь чигн сургуульчнрин се-лвәр делгруллгьн тал сольхинь медх кергтә. Сургьлгьна үзмр аргь өдлүлх, кино, телеузгь, нань чигн тоотг өргәр олзлх, номин болн про-изводствин девскрмүд абстрактн кевәр заадгас гетлх кергтә. Школмудар техникин урлгь-олгь (изобретательство), шин прибормуд болн модель-мүд, техникин устројствс, селәнэ эдл-ахун дам-шлгьлгь сургуульчнр дунд онц өргәр тархахмн.

19. Советин школин сургьлгьн эврә келәр болна. Эн—келн әмгни Ленинә политикин нег ик диилврнь. Терүндә хамдан, союзн болн автономн республиксин школмудар орс келн болгьамджа-гьяр дасхдджәнә. Орс келн улс хооридан сел-лцлгьнә, СССР-н келн улсин иньлгьнә болн тедниг орс болн нарт делкән культурни байн саньд күрлгьнә күчтә зер-зев мдн.

(Цаарандкнь дарук номерт).